

GERHARD ENDRESS

Ιερουσαλήμ

Μια εισδηματική στον ιστορία του

Μετάφραση: Γιώργος Σαλακίδης

IΣΛΑΜ

Μια εισαγωγή στην ιστορία του

Τίτλος πρωτότυπου:
Gerhard Endreß, *Der Islam – Eine Einführung in seine Geschichte*
Copyright © C.H. Beck 1997

1η έκδοση: Αθήνα 2004

Διόρθωση: Σοφία Στέργη
Σχεδιασμός-σελιδοποίηση: Μαρίνα Μπίτσικα
Σχεδιασμός εξωφύλλου: Βασιλής Τιμόλογος

Copyright © 2009 Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

Η πνευματική ιδιοτητού αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη φήμας απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το N. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με το N. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το N. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναταραγγούμη του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Ηλεκτρονική Έκδοση • Δεκέμβριος 2012
σε συνεργασία των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κύπρου
και του Γραφείου Εκδόσεων, Τομέας Διεθνών Σχέσεων και Προβολής
Υπηρεσίας Έρευνας και Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Κύπρου

Συντονισμός: Έλενα Αυγουστίδου-Κυριάκου
Σελιδοποίηση: Πόπη Πάλμα Κωνσταντίνου

ISBN 978-960-406-918-7

GERHARD ENDRESS

ΙΣΛΑΜ

Μια εισαγωγή στην ιστορία του

Μετάφραση: Γιώργος Σαλακίδης

2η έκδοση

ΑΘΗΝΑ 2010

◆ Περιεχόμενα

Κατάλογος πινάκων και χαρτών	10
Πρόλογος του συγγραφέα για την ελληνική έκδοση	11
◆ Κεφάλαιο 1	
Εισαγωγή: έννοια και ενότητα της ισλαμικής ιστορίας	13
◆ Κεφάλαιο 2	
Η Ευρώπη και το Ισλάμ: η ιστορία μιας επιστήμης	17
1. Πρώιμες ισλαμικές σπουδές στον αστερισμό του ιερού πολέμου	19
2. Από τη σύγκρουση στη συνύπαρξη	21
3. Οι απαρχές των ισλαμικών σπουδών	23
4. Η άνοδος των ανατολικών σπουδών	25
5. Ο ιστορικισμός και η προσέγγιση των πηγών	28
6. Η επιστήμη του Ισλάμ	32
7. Η έρευνα του Ισλάμ σε Ανατολή και Δύση: συνάντηση και σύγκρουση	33
◆ Κεφάλαιο 3	
Το Ισλάμ: θρησκεία και νομοθεσία	39
1. Η αποκάλυψη	40
2. Η εξέλιξη του δόγματος	54
3. Νόμος και κράτος	86

◆ **Κεφάλαιο 4**

Ο ισλαμικός κόσμος: κοινωνία και οικονομία	109
1. Αραβία: τοπίο και ιστορία στις απαρχές του Ισλάμ	109
2. Βεδουΐνοι και μόνιμα εγκατεστημένοι	112
3. Αγρότες, αγροτική οικονομία και φεουδαρχία	117
4. Κοινωνία και οικονομία των πόλεων	124

◆ **Κεφάλαιο 5**

Περιοχές της ισλαμικής ιστορίας	141
1. Η αραβική χερσόνησος	142
2. Συρία και Παλαιστίνη	143
3. Το Ιράκ	145
4. Η Δύση	147
5. Αίγυπτος	151
6. Ιράν	152
7. Μικρά Ασία	155
8. Περιφέρειες του Ισλάμ	156

◆ **Κεφάλαιο 6**

Περίοδοι της ισλαμικής ιστορίας	159
1. Η Αραβία πριν από το Ισλάμ (μέχρι το 610 μ.Χ.)	160
2. Μωάμεθ: προφητεία και ίδρυση κράτους από τον Άραβα Προφήτη (περίπου 610-632)	161
3. Το χαλιφάτο μέχρι το τέλος των Ουμαγιάδων (632-750)	162
4. Το χαλιφάτο των Αββασιδών και τα κράτη που το διαδέχτηκαν από το 749 μέχρι τα μέσα του 11ου αιώνα	165
5. Η περίοδος των Σελτζούκων (από τα μέσα του 11ου μέχρι τα μέσα του 13ου αιώνα)	170
6. Η περίοδος των Μογγόλων. Από την κατάκτηση της Βαγδάτης από τους Μογγόλους μέχρι την ίδρυση της οθωμανικής αυτοκρατορίας στην Εγγύς Ανατολή (1258-1517)	174
7. Η περίοδος των Οθωμανών (16ος-18ος αιώνας)	178
8. Η δημιουργία των εθνικών κρατών. Δυτικοποίηση και μεταρρύθμιση (από τις αρχές του 19ου αιώνα)	182

◆ Κεφάλαιο 7

Παράρτημα: στοιχεία της έρευνας των πηγών	185
1. Γλώσσα και γραφή	185
2. Κύρια ονόματα και τίτλοι	199
3. Η ισλαμική χρονολογία	210

◆ Κεφάλαιο 8

Χρονολογικός πίνακας	217
1. Η Αραβία πριν από το Ισλάμ	218
2. Μωάμεθ	219
3. Το χαλιφάτο μέχρι το τέλος των Ουμαγιάδων	221
4. Το χαλιφάτο των Αββασιδών και τα διάδοχα κράτη μέχρι τα μέσα του 11ου αιώνα	227
5. Η περίοδος των Σελτζούκων	242
6. Η περίοδος των Μογγόλων	259
7. Η περίοδος των Οθωμανών	278
8. Η δημιουργία των εθνικών κρατών	291
Βιβλιογραφία	313
Ευρετήριο	403

◆ Κατάλογος πινάκων και χαρτών

1. Ο οίκος του Προφήτη και οι δυναστείες των χαλίφηδων	64
2. Οι αραβικές κατακτήσεις τον 7ο αιώνα (σύμφωνα με τον C. Cahen)	163
3. Ο ισλαμικός κόσμος το 10ο αιώνα (σύμφωνα με τον C. Cahen)	169
4. Ο ισλαμικός κόσμος το 12ο αιώνα (σύμφωνα με τον C. Cahen)	173
5. Το Μαγκρέμπ γύρω στα τέλη του 13ου αιώνα (σύμφωνα με τον Ch.-A. Julien)	177
6. Η οθωμανική αυτοκρατορία (σύμφωνα με τον H.W. Hazard)	179
7. Η Εγγύς Ανατολή μετά τη συνθήκη της Λοζάνης (σύμφωνα με τον H.M. Sachar)	183

◆ Πρόλογος του συγγραφέα για την ελληνική έκδοση

Η ιστορία ασκεί βαθιά επίδραση στο παρόν, ενώ το παρόν θέτει ερωτήματα στην ιστορία. Στην εποχή μας, στην οποία τα ισλαμικά κράτη αυτοπροσδιορίζονται ως θρησκευτικές και συγχρόνως πολιτικές κοινωνίες, και στην οποία πολλοί μουσουλμάνοι σε Ανατολή και Δύση μιλούν εν ονόματι του Ισλάμ, τα ερωτήματα για την εξέλιξη και το χαρακτήρα αυτής της θρησκείας τίθενται καθημερινώς όλο και πιο επιτακτικά. Ποιες είναι οι κοινές βάσεις, ποιοι είναι οι λόγοι που οδήγησαν σε διαφοροποιήσεις και φάρματα; Ποιοι είναι εκείνοι οι αναγκαίοι όροι του ισλαμικού νομικού και κοινωνικού συστήματος στους οποίους οφείλονται οι εντάσεις ανάμεσα στην παράδοση και την αλλαγή;

Η ανά χείρας εισαγωγή επιχειρεί να δώσει σαφείς και εμπεριστατωμένες απαντήσεις σε όλους όσοι ασχολούνται με τις ιστορικές προϋποθέσεις υπό τις οποίες αναπτύχθηκαν το δόγμα, το δίκαιο και το κράτος, η οικονομία και η κοινωνία του Ισλάμ. Τα σκιαγραφήματα των ιστορικών περιόδων και των περιοχών αποτελούν οδηγούς που επιχειρούν να παρουσιάσουν την πολυπλοκότητα της εξέλιξης από τη φυλετική κοινωνία στο εθνικό κράτος, καθώς και την ποικιλία που έχει να επιδειξει αυτή η παγκόσμια θρησκεία σε Ασία, Αφρική και Ευρώπη. Στο τέλος παρατίθεται εξειδικευμένη βιβλιογραφία για όλα τα ειδικά θέματα της ιστορικής ποικιλίας και των πρόσφατων εξελίξεων.

Η ελληνική μετάφραση του Γιώργου Σαλακίδη, η οποία ανταποκρίνεται πλήρως στο σκοπό αυτής της εισαγωγής και για την οποία τον ευχαριστώ, έγινε με βάση την τρίτη γερμανική έκδοση του 1997 και τη δεύτερη αγγλική έκδοση του 2002. Ιδιαίτερα η βιβλιογραφία εμπλουτίστηκε με τα

πιο πρόσφατα έργα. Συγγραφέας και μεταφραστής ευελπιστούν ότι η εισαγωγή αυτή θα ικανοποιήσει τις επιθυμίες όλων όσοι αναζητούν αξιόπιστες πληροφορίες και κριτικό πνεύμα.

Bochum, Σεπτέμβριος 2004, G. E.

❖ Εισαγωγή: έννοια και ενότητα της ισλαμικής ιστορίας

«Όταν ήρθε ο μήνας κατά τον οποίο ο Θεός μέσω αυτού (του Μωάμεθ) ήθελε να εκδηλώσει τη χάρη του, ο μήνας Ραμαντάν του έτους κατά το οποίο ο Θεός τον απέστειλε, πήγε ο Απεσταλμένος του Θεού – ο Θεός να τον ευλογεί και να τον έχει καλά – με την οικογένειά του στο όρος Χίρα, για να παραμείνει εκεί προσευχόμενος, κατά τη συνήθειά του. Και όταν ήρθε η νύχτα κατά την οποία ο Θεός τού απέδειξε τη χάρη της αποστολής του και έδειξε στους ανθρώπους το έλεός του, ήρθε σε αυτόν ο Γαβριήλ – ο Θεός να τον έχει καλά – με εντολή του Θεού. Ο Απεσταλμένος του Θεού διηγήθηκε: Ο Γαβριήλ ήρθε σε εμένα καθώς κοιμόμουν, με ένα χρυσούφαντο κάλυμμα που είχε πάνω του μια γραφή, και είπε: Απάγγειλε! Είπα: Τι να απαγγείλω; Τότε μου έσφιξε το λαιμό μέχρι που νόμισα ότι ήρθε ο θάνατος. Τότε με άφησε και είπε: Απάγγειλε! Κι εγώ είπα: Τι να απαγγείλω; – Το είπα αυτό μόνο και μόνο για να μην πιέσει ξανά. Τότε είπε:

Απάγγειλε: Εν ονόματι του Κυρίου σου, ο οποίος έχει δημιουργήσει. Αυτός έπλαισε τον άνθρωπο από ένα θρόμbo αιματος. Απάγγειλε: Ο Κύριός σου είναι ο Ελεήμων ο οποίος δίδαξε με τη γραφίδα: δίδαξε στον άνθρωπο αυτά που δεν ήξερε».

(Ιμπν Χισάμ: Σίρατ Μουχάμμαντ Ρασούλ Άλλάχ Η ζωή του Μωάμεθ, του Απεσταλμένου του Θεού. Εκδ. Σάκκα, Αμπτιάρι, Σαλάμπι. Κάιρο²1955. Τόμ. Α', σελ. 236-37. Το κείμενο της πρώτης αποκάλυψης είναι η 9η σούρα του Κορανίου, στ. 1-5.)

Έτσι άρχισε, γύρω στο 610 μ.Χ., η ιστορία του Ισλάμ. Τον Μωάμεθ, τον έμπορο από τη Μέκκα, τον κατέλαβε μια αλήθεια που του παρουσιάστηκε ως αποκάλυψη, «όπως το φως του πρωινού», και από εκείνη την ημέρα το νόημα και το έργο της ζωής του ήταν να την «απαγγέλλει» και να τη διαδίδει. Στη συνέχεια, και κατά τη διάρκεια της ζωής του, ο πνευματικός του ορίζοντας διευρυνόταν μαζί με τον κύκλο των πιστών. Το μήνυμα μιλούσε για την καλοσύνη και την παντοδυναμία του ενός και μοναδικού

Θεού. Έθετε όμως και τα θεμέλια μιας νομικής και κρατικής τάξης, τις βάσεις της πρώτης κοινότητας στο όνομα αυτού του Θεού. Το μήνυμα που δόθηκε στους Άραβες στη γλώσσα τους ήταν, κατά την αντίληψη του ιδρυτή, ανανέωση και τελειοποίηση κάθε αποκάλυψης, και απευθυνόταν σε όλους τους λαούς. Το αραβικό κράτος, το οποίο μετά το θάνατο του Μωάμεθ επεκτάθηκε γρήγορα πέρα από τα όρια της αραβικής χερσονήσου, εξελίχθηκε σε μια ισλαμική παγκόσμια αυτοκρατορία, της οποίας ο ηγεμόνας, στο όνομα του Θεού και ως διάδοχος του Προφήτη, κρατούσε στα χέρια του την εγκόσμια τύχη και την αιώνια σωτηρία των πιστών όλων των χωρών, και κυβερνούσε τους άπιστους που είχε υπό την προστασία του. Η ενότητα της πίστης, της θεοκρατικής κρατικής οντότητας, της αυτοκρατορίας, διασπάστηκε, αλλά ακόμη και μέσα από τη διάσπαση και τη σύγκρουση η ενότητα του Ισλάμ κατά τη διάρκεια των αιώνων διατηρήθηκε ανεξάλειπτη στη συνείδηση των μουσουλμάνων.

Για το λόγο αυτόν η ισλαμική ιστορία αποτελεί μια έννοια ευρύτερη από τη χριστιανική ιστορία. Φυσικά η ιστορική εικόνα των δύο θρησκειών παρουσιάζει αναλογίες. Και η ιστορία του χριστιανισμού άρχισε «όταν ήρθε το πλήρωμα του χρόνου». Κι εδώ, όπως και στο Ισλάμ, οι πιστοί βλέπουν αυτή την αρχή ως το μεσουράνημα της θείας οικονομίας, ως το γεγονός που δίνει στη ζωή τους νόημα και ουσία. Και οι χριστιανοί της μεσαιωνικής Ευρώπης θεωρούσαν τον εαυτό τους τον περιούσιο λαό, και ότι ήταν κάτοικοι της *civitas dei*. Επιπλέον, και οι δύο θρησκευτικές κοινότητες στέκονται πάνω στο ίδιο ιστορικό έδαφος: στα απομεινάρια του χρεωκοπιμένου *imperium romanum*. Και στις δύο πλευρές, επίσης, διατηρήθηκε η κληρονομιά της αρχαιότητας (που για μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρξε σε Δύση και Ανατολή η βάση της αμοιβαίας κατανόησης): η συνέχεια της επιστημονικής παράδοσης αποτελεί την πιο γνωστή μαρτυρία επ' αυτού. Εντυπωσιακές αναλογίες όμως υπάρχουν και στον αστικό πολιτισμό, στον αγώνα για την επικράτηση των θεσμών, καθώς και στη μερική σύγκλιση της πολιτικής δράσης. Στη Δύση ωστόσο δρομολογήθηκαν, ήδη κατά τον ύστερο Μεσαίωνα, εξελίξεις οι οποίες στην Ανατολή είτε δεν εμφανίστηκαν καθόλου, είτε συντελέστηκαν πολύ αργότερα. Ειδικότερα, το χριστιανικό κράτος έπαψε να ταυτίζεται με το λαό των πιστών πολύ νωρίτερα από το ισλαμικό κράτος και η ίδια η εκκλησία – ήδη από πολύ καιρό διαιρεμένη – κατά την περίοδο που ονομάζουμε νεότερη εποχή αμφισβητήθηκε από προσωπικότητες που από την αρχή βίωναν τη σχέση τους με τον Θεό ως άτομα πλέον. Βέβαια, και η ισλαμική παγκόσμια αυτοκρατορία διασπάστηκε και το Ισλάμ υπέστη τη

διάβρωση που προκαλούν το σχίσμα και η αίρεση, κι αυτό γνώρισε την ανάπτυξη της προσωπικής ευσέβειας και τις επαναστάσεις της διανοητικής αμφισβήτησης ενάντια στους θεσμούς της θεοκρατίας. Ο διαχωρισμός ωστόσο του λαού του Θεού από τους πολίτες του κράτους δεν έγινε ποτέ αποδεκτή πραγματικότητα: ο ισλαμικός χαρακτήρας της πολιτικής κοινότητας αποτελεί μέχρι τις μέρες μας γεγονός ακόμη κι εκεί όπου το σύνταγμα δεν ανακηρύσσει το Ισλάμ θρησκεία του κράτους.

Το Ισλάμ, το οποίο εμφανίστηκε στην ιστορία ως το μήνυμα του Προφήτη, αποδείχτηκε μια θρησκευτική και πολιτική τάξη η οποία περιέβαλε την κοινωνία της Εγγύς Ανατολής και της Βορείου Αφρικής από τον 7ο μέχρι το 19ο αιώνα, και παρ' όλες τις γεωγραφικές και ιστορικές ιδιαιτερότητες πρόσφερε συνοχή κι ενότητα σε Αραβες, Αραμαίους, Βέρεθρους, Ιρανούς, Τούρκους και άλλους, ακόμη και μέσα από τη σύγκρουση. Σήμερα, πολύ καιρό μετά τη δημιουργία λαϊκών κρατών στην Ανατολή, η ισλαμική ιδέα της θεοκρατίας συνεχίζει να αποδεικνύει την πολιτική της δραστικότητα: το ιδανικό ενός κράτους, του οποίου ο κυρίαρχος, ως διάδοχος του Προφήτη και κατά το πρότυπο αυτού, εγγυάται σε όλους τους μουσουλμάνους τη διατήρηση της καθαρής πίστης, τη διεξαγωγή υπό τη διεύθυνσή του της δημόσιας, κοινής προσευχής και τη νομιμότητα των πολιτικών, θρησκευτικών και νομικών θεσμών.

Το θέμα της διαδοχής (χιλάφα, «αντιπροσώπευση», χαλιφάτο) διαίρεσε την κοινότητα ήδη από την εποχή των πρώτων χαλιφηδών και προκάλεσε εμφύλιο πόλεμο και διάσπαση της πίστης. Η δυναστεία των Ουμαγιάδων, πραγματιστών πολιτικών της αραβικής επέκτασης και κατάκτησης, δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της πολυεθνικής κοινότητας. Οι διάδοχοί τους από το γένος του Προφήτη, οι Αββασίδες, εμφανίστηκαν, έπειτα από μια νικηφόρα επανάσταση (750), με την αξίωση να καταστούν πραγματικοί ηγέτες όχι μόνο των Αράβων αλλά όλων των πιστών. Όμως, μέσα στη συγκεντρωτική κρατική μηχανή των «γραμματέων» (κουττάμπι) και τους στρατιωτικούς μιας απολυταρχικής αυλής, δημιούργησαν θεσμούς ξένους προς το λαό των πιστών. Οι προστάτες των νομικοθρησκευτικών θεσμών ξεσηκώθηκαν ενάντια στην προσπάθεια του χαλίφη αλ-Μα'μούν (813-33) και των δύο διαδόχων του να κάνουν γενικά αποδεκτή μια ορθολογιστική ερμηνεία του Ιερού Βιβλίου μέσω μιας απολογητικής δογματικής. Κατάφεραν έτσι να απελευθερώσουν το Ισλάμ από την προσκόλληση σε έναν αυταρχικό ηγεμόνα και το προσκόλλησαν ξανά σε μια κωδικοποιημένη και καθιερωμένη παράδοση, τη σούννα. Από εδώ και στο εξής – δηλαδή από τα μέσα του 9ου αιώνα – το δόγμα, το δίκαιο και η

κρατική τάξη του ισλαμικού κόσμου διαμορφώνονται μέσα από την προσπάθεια της «σουνιτικής» ορθοδοξίας να επιβάλει την οικουμενική αξίωση του Ισλάμ και την ενότητα της πίστης ενάντια στις εξωτερικές και εσωτερικές προκλήσεις. Όταν όμως αυτός ο σκοπός πλησιάζει στην πραγμάτωσή του, η πολιτική ενότητα έχει διασπασθεί και το χαλιφάτο βρίσκεται υπό την κηδεμονία ξένων – ιρανικών και τουρκικών – δυναστειών. Ωστόσο, από τη διαδικασία της συνεργασίας των ισλαμικών λαών και την ποικιλία των πνευματικών τους παραδόσεων από Ανατολή και Δύση – από τη σημιτική, ιρανική κι ελληνική κληρονομιά – γεννιέται η «διεθνής» κοινωνία και κουλτούρα του Ισλάμ. Θα επιβιώσει για άλλους έξι αιώνες μετά το τέλος του χαλιφάτου (1258) – τόσο διάστημα, όσο είχε ζήσει εκείνο.

Με την εμφάνιση των σύγχρονων εθνικών κρατών κατά τη διάρκεια του 19ου και 20ού αιώνα εγκαταλείπουμε το αντικείμενό μας· η ιστορία του Ισλάμ συνεχίζεται, αλλά με διαφορετική πια έννοια. Τη θέση της κρατικής κοινότητας, η οποία ακόμη και διαιρεμένη και διασπασμένη αναγνωρίζει τον ηγεμόνα της στο πρόσωπο του διευθύνοντα τη νόμιμη προσευχή – ακόμη κι αν αυτός είναι κάποιος ξένος σφετεριστής –, την πήραν έθνη Αράβων, Αιγυπτίων, Συρίων, Ιρακινών, Περσών, Τούρκων και όλων των άλλων ισλαμικών λαών και περιοχών. Οι θεσμοί τους διαμορφώνονται κατά τα δυτικά νομικά και κρατικά πρότυπα. Οι περισσότεροι βασιλείς, πρόεδροι και δικτάτορες τους δεν μπορούν και δε θέλουν πλέον να διεκδικήσουν πνευματικό αξίωμα και θρησκευτική αυθεντία. Όσοι τα διεκδικούν, προσπαθούν να νομιμοποιήσουν μια ισλαμική υπόσταση του κράτους τους και να γυρίσουν πίσω τον τροχό της ιστορίας. Ισχυρά κινήματα τα οποία ζητούν επιστροφή στα θεμέλια του Ισλάμ βρίσκονται σε εξέλιξη. Είναι αμφίβολο βέβαια ότι μπορούν να λύσουν τα προβλήματα μιας κοινωνίας υπό αναμόρφωση, όπως κάποτε έκανε το κήρυγμα του Προφήτη, αφού αποτελεί προφανές γεγονός πως με τα ίδια συνθήματα επιθυμούν διαφορετικά, ή ακόμη και αντίθετα μεταξύ τους πράγματα. Όπως πάντα, και πρόσφατα μάλιστα περισσότερο από κάθε άλλη φορά, πολιτικοί όλων των κατευθύνσεων επικαλούνται την κοινότητα των ισλαμικών λαών – είναι όμως αβέβαιο αν θα καταφέρουν να πετύχουν ξανά την ενότητα της πολιτικής δράσης. Ωστόσο, η κοινή ιστορία τους επιδρά βαθιά μέσα στο παρόν τους.